

ЗІНИЧ Л. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного
права

(Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника)

УДК 355.21-027.581:355.513

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.29>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В ПЕРІОД МОБІЛІЗАЦІЇ

У статті досліджуються питання забезпечення законності під час призову в період мобілізації. Аналізуються історичні аспекти становлення інституту мобілізації, ключові події та моменти, що вплинули на розвиток мобілізації, наукові підходи щодо розуміння законності, правові інструменти й проблемні питання забезпечення законності під час мобілізації.

Визначено, що законність як принцип права в діяльності центрів комплектування та соціальної підтримки полягає в тому, що: 1) працівники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки повинні діяти відповідно до вимог законодавства; 2) у своїй діяльності територіальні центри комплектування та соціальної підтримки не повинні виходити за межі своїх повноважень, діючи за принципом «дозволено те, що прямо передбачено законом»; 3) у процесі реалізації повноважень вони повинні дотримуватися правових процедур.

Встановлено, що інструментами забезпечення законності під час призову на військову службу в період мобілізації є: 1) прозорість та публічність; 2) контроль громадськості та громадських організацій; 3) можливість оскарження рішень територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (апеляційні процедури).

Публічність та прозорість під час мобілізації полягає в тому, що інформація про призов на військову службу повинна бути доступною громадськості, щоб забезпечити контроль і не допустити фактів порушення законності.

Контроль громадськості та громадських організацій під час призову на військову службу в період мобілізації є важливим фактором забезпечення прозорості та справедливості цього процесу. Вони можуть спостерігати за процедурами призову, взаємодіяти з громадянами та військовими посадовцями, допомагати вирішувати спірні ситуації і дотримуватися законодавства.

Можливість оскарження рішень, дій або бездіяльності посадових осіб територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки під час мобілізації є важливою гарантією захисту прав громадян України.

Для розв'язання проблемних питань, які виникають під час мобілізації, необхідний комплексний аналіз історичних, правових та соціально-економічних аспектів даного явища з метою прийняття оптимальних рішень для захисту прав і свобод громадян.

Ключові слова: законність, призов на військову службу, мобілізація, публічність і прозорість призову, громадський контроль.

Zinych L. V. Ensuring legality during conscription for military service during mobilization

Ensuring legality during conscription in the period of mobilization is the topic of this article. The historical aspects of the development of the Mobilization Institute are analyzed. Key events and moments that influenced the development of mobilization are examined. Scientific approaches to understanding legality are discussed. Legal instruments and problematic issues of ensuring legality during mobilization are identified.

It is determined that legality, as a principle of law in the activities of recruitment and social support centers, consists of the following: 1) Employees of territorial recruitment and social support centers must act in accordance with the requirements of legislation. 2) In their activities, territorial recruitment and social support centers should not exceed their powers, acting on the principle of “what is allowed is what is directly provided by law.” 3) In the process of implementing their powers, they must adhere to legal procedures.

It is established that the instruments for ensuring legality during conscription in the period of mobilization are: 1. Transparency and publicity. 2. Control by the public and public organizations. 3. The possibility of appealing decisions of territorial recruitment and social support centers, appellate procedures.

Publicity and transparency during mobilization mean that information about conscription for military service should be accessible to the public in order to ensure control and prevent violations of legality.

Public control and civil society organizations during conscription and mobilization are important factors in ensuring fairness and transparency in this process. They can observe the conscription procedures, interact with citizens and military officials, help resolve disputes, and ensure compliance with the law.

The ability to appeal decisions and inaction by officials, territorial recruitment and social support centers during mobilization, is an important guarantee for protecting the rights of Ukrainian citizens.

To address the problems that arise during mobilization, a comprehensive analysis of the historical, legal, and socio-economic aspects of this phenomenon is necessary in order to make optimal decisions to protect the rights and freedoms of citizens.

Key words: *legality, conscription, mobilization, publicity, and transparency, call for public control.*

Вступ. Мобілізація в умовах воєнного стану, спричиненого російською агресією, є неодмінним елементом гарантування національної безпеки України та прямо впливає на права та свободи практично всіх громадян. Враховуючи вагомість цього процесу, мобілізаційні заходи перебувають під посиленою увагою суспільства, що робить питання забезпечення законності під час мобілізації актуальним та стратегічно важливим.

Певною мірою така ситуація зумовлена низкою недоліків у законодавстві, відсутністю прозорих і публічних процедур мобілізації та складністю оскарження рішень, що приймаються центрами комплектування та соціальної підтримки. У таких умовах пріоритетним завданням держави має бути боротьба з корупцією та забезпечення чіткого дотримання вимог законодавства, оскільки лише на основі справедливого призову військовослужбовці виявлятимуть відданість виконанню свого військового обов'язку під час захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності законності та характеристика правових інструментів забезпечення законності під час призову на військову службу в період мобілізації, їх теоретичного підґрунтя та практичного застосування.

Результати дослідження. В Україні інститут мобілізації запроваджений у 1993 році прийняттям Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [7]. Агресія

Росії проти України у 2014 році стала ключовим моментом у розвитку даного інституту. Мобілізація була оголошена двічі: перший раз у 2014 і другий – у 2022 роках. Обидва рази мобілізація проводилась із метою доукомплектування Збройних сил України для відсічі російської агресії.

З цієї причини Верховна Рада України протягом останніх років активно вносить зміни до мобілізаційного законодавства. Наприклад, у червні 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про військовий обов’язок та військову службу”» [1], але до сьогодні Президент України ще не підписав даний закон. Аналізуючи рішення та події за 2022–2023 роки, що мають важливий вплив на забезпечення законності, варто виділити такі: 1) у січні 2023 року набрала чинності Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов’язаних, та резервістів» [6], що передбачає використання цифрових інструментів військового обліку шляхом запровадження Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов’язаних та резервістів, яке повинно посилити законність; 2) уточнено перелік підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації для різних категорій осіб, відповідно до статті 23 Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Дослідження питань, пов’язаних із забезпеченням законності, передбачає детальний аналіз сутності категорії «законність». Як відомо, сьогодні законність розглядається в декількох аспектах: як спосіб управління суспільством, як принцип формування правової держави або як її ознака, як режим чіткого виконання закону [2, с. 90].

До детального аналізу принципу законності вдається І. І. Петровська, яка зазначає, що «діяльність щодо забезпечення законності має публічно-правовий характер, а органи, що її здійснюють, наділяються правовими владними повноваженнями. Таку діяльність можна визначити як сукупність заходів із забезпечення законності. Кожен із цих засобів має притаманні тільки йому риси, закріплені відповідними нормативно-правовими актами, і реалізується за допомогою спеціальних методів. Разом з тим ці способи пов’язані між собою єдиною метою – забезпечити суворе додержання вимог законності усіма суб’єктами публічного адміністрування» [4, с. 95–96].

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» не передбачено принцип законності, але можна стверджувати, що принципи плановості та комплексності й погодженості є певною мірою його складовими. З урахуванням зазначеного, законність як принцип права в діяльності центрів комплектування та соціальної підтримки можна розглядати в такому контексті: 1) працівники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки повинні діяти відповідно до вимог законодавства; 2) у своїй діяльності територіальні центри комплектування та соціальної підтримки не повинні виходити за межі своїх повноважень, діючи за принципом «дозволено те, що прямо передбачено законом»; 3) у процесі виконання повноважень вони зобов’язані дотримуватися визначених правових процедур.

Актуальним сьогодні в цьому аспекті є також використання сучасних цифрових інструментів під час мобілізації в Україні. Одним з інструментів забезпечення прозорості й законності в цілому є запровадження Електронного реєстру призовників, військовозобов’язаних та резервістів на підставі Закону «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов’язаних та резервістів» [5]. Цей інструмент може бути використаний для швидкого та ефективного збору інформації про військовозобов’язаних, необхідних для проведення мобілізації. Однак станом на кінець 2023 року такий реєстр тільки почав функціонувати, облік призовників відбувається на основі паперових документів, до яких мають доступ лише працівники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Така ситуація значно ускладнює контроль за діяльністю територіальних центрів комплектування, що створює можливості для працівників отримувати неправомірну вигоду за оформлення документів про тимчасову непрацездатність і зняття з військового обліку за станом здоров’я [3, с. 28].

Дослідження наукових поглядів та мобілізаційного законодавства дає підстави стверджувати, що основними інструментами, які сприятимуть забезпеченню законності під час

призову на військову службу в період мобілізації, можуть бути такі: 1) прозорість та публічність; 2) контроль громадськості та громадських організацій; 3) можливість оскарження рішень територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (апеляційні процедури). Охарактеризуємо кожен із зазначених інструментів забезпечення законності в період мобілізації.

1. Прозорість та публічність. Як зазначає С. П. Тимофєєв, «прозорість можна визначити як заборону органам публічної влади приховувати від громадськості певну інформацію, яка становить суспільний інтерес, що стосується виконання органом його повноважень, або ж вимогу максимально доступно формулювати цю інформацію» [9, с. 260].

Процес призову та мобілізації має бути проведений відкрито. Громадяни повинні бути належним чином інформовані про вимоги, процедури та строки призову, а також про свої права та можливості. Інформація про призов повинна бути доступною громадськості, щоб забезпечити контроль і не допустити фактів порушення законності.

За відсутності інформаційної відкритості під час призову в період мобілізації виникають істотні ризики спотворення прав громадян на інформацію, приховування корупційних діянь і уникнення відповідальності за їх вчинення, що в цілому знижує ефективність призову під час мобілізації. Зазначені негативні явища не сприяють довірі громадян до центрів комплектування та соціальної підтримки.

2. Контроль громадськості та громадських організацій під час призову на військову службу в період мобілізації є важливим фактором забезпечення прозорості та справедливості цього процесу. Громадські організації та незалежні міжнародні спостерігачі можуть здійснювати контроль процесу мобілізації та забезпечення законності. Вони можуть спостерігати за процедурами призову, взаємодіяти з громадянами та військовими посадовцями, допомагати вирішувати спірні ситуації та дотримуватися законодавства.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про національну безпеку» [8] громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, шляхом особистого звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом «Про громадські об'єднання» та іншими законами України. Сфера громадського нагляду може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю».

В Україні контроль громадськості здійснюється за допомогою таких механізмів:

Контроль громадських організацій. Кабінет Міністрів України закликає громадські організації долучатися до контролю процесу призову на військову службу. Громадські організації можуть відвідувати територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, проводити роз'яснювальну роботу серед населення та приймати повідомлення про порушення прав людини.

Контроль засобів масової інформації, які можуть відігравати важливу роль у забезпеченні прозорості призову на військову службу. Вони можуть висвітлювати процес призову, збирати інформацію про порушення прав людини та інформувати громадськість про стан дотримання законодавства.

Контроль правоохоронних органів. Правоохоронні органи несуть відповідальність за забезпечення дотримання законності під час призову на військову службу. Вони можуть проводити перевірки центрів комплектування та соціальної підтримки та реагувати на повідомлення про порушення прав людини.

У період мобілізації в Україні громадський контроль є особливо важливим. У цей час зростає ризик порушення прав людини, зокрема незаконних затримань та примусового проходження медичної комісії. Громадські організації, медіа та правоохоронні органи повинні докладати більше зусиль до забезпечення прозорості та справедливості призову на військову службу.

3. Апеляційні процедури під час призову на військову службу в період мобілізації є важливою гарантією захисту прав громадян України, пов'язаних із військовим обов'язком і військовою службою.

Громадянин, який не згоден із рішенням центрів комплектування та соціальної підтримки, має право оскаржити його у вищій інстанції. Водночас варто зазначити, що сьогодні відсутні прозорі механізми процесу оскарження рішень територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Громадянам України повинна бути надана можливість доступу до інформації про оскарження рішень та участі в процесі перегляду таких рішень. Також механізми апеляції повинні бути закріплені законодавством та забезпечувати справедливий розгляд скарг. Зазначені заходи сприятимуть збільшенню довіри громадян до діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Висновки. Підсумовуючи, важливо врахувати, що питання забезпечення законності під час призову в період мобілізації вимагає системного аналізу правових інструментів, які гарантують дотримання законності. Ключовими аспектами є прозорість, публічність та можливість оскарження рішень – важливі складові ефективного регулювання суспільних відносин у контексті мобілізації.

Для вирішення проблемних питань, які виникають під час мобілізації, необхідний комплексний аналіз історичних, правових та соціально-економічних аспектів даного явища з метою прийняття оптимальних рішень для захисту прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. *Верховна Рада України* прийняла Закон щодо зменшення граничного віку перебування громадян на військовому обліку призовників з 27 до 25-річного віку. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/237142.html> (дата звернення: 12.11.2023).

2. Калініченко Л. І. Сутність законності в організації діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. учасників міжн. наук. – практ. конф. (м. Харків, 17 травня 2019 р.) / МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ; Консультат. Місія Європейського Союзу. Харків: ХНУВС, 2019. 292 с.

3. Комашко В. В, Кравченко С. О. Корупціогенні чинники в діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки та шляхи їх усунення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування, с. 27–35.

4. Петровська Ірина Ігорівна. Принцип законності в адміністративно-правовому механізмі забезпечення прав людини. *Актуальні проблеми правового забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: теорія і практика*: матеріали круглого столу (м. Івано-Франківськ, 26 червня 2018 року) / упорядник В. І. Розвадовський / Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018, с. 93–98.

5. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16.03.2017 р. №1951-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

6. Про затвердження «Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів»: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

7. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

8. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#top> (дата звернення: 18.11.2023).

9. Тимофеев С. П. Загальні засади забезпечення відкритості та прозорості органів публічної влади. *Публічна адміністрація та регіональний розвиток*. С. 251–278. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/242/201> (дата звернення: 13.11.2023).

